

VÁLSÁG – RECESSZIÓ – TÁRSADALOM

*(Az 1930-as és az 1970–1980-as évek
összehasonlítása)*

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
Budapest, 1987*

Tartalom

- Előszó (Írta: *Berend T. Iván*) 7
- K. BORCHARDT: Az 1930-as évek válságának következményei és mai tanulságai (*Kovács András*) 11
- P. FRAILE—J. H. ANDREU: A 20. század két nagyválsága — okok és hasonlóságok (*Kovács András*) 29
- CH. P. KINDLEBERGER: A nemzetközi tőkemozgások és a devizapiacok válsága — az 1930-as és 1980-as évek (*Halmos Károly*) 43
- TH. KUCZYNSKI: Külkereskedelem a Nagy Válság idején — egy kivételes példa (Néhány statisztikai megfigyelés) (*Pécsi Vera*) 61
- J. A. GARRATY: Mezőgazdaság a Nagy Válság idején és az 1970-es években (*Pécsi Vera*) 83
- M. A. BERNSTEIN: Gazdasági instabilitás az Egyesült Államokban az 1930-as és az 1970-es években (Tanulmány a történelmi homológiáról) (*Pécsi Vera*) 105
- J. BOUVIER: A 20. század két „nagy válsága” (Esettanulmány Franciaországról) (*Pécsi Vera*) 123
- D. H. ALDCROFT: A teljes foglalkoztatottság korlátai Nagy-Britanniában a harmincas és a nyolcvanas években (*Pécsi Vera*) 139
- D. PETZINA: Válságok és válságstratégiák — a két háború közötti időszak német tapasztalatai és a jelen (*Kovács András*) 153
- D. STIEFEL: A Nagy Válság egy kis országban. Az 1930-as évek gazdasági világválsága Ausztriában — mai tanulságokkal (*Pécsi Vera*) 169
- M. KASER—R. NÖTEL: Kelet-Európa gazdaságai a két világválságban (*Pécsi Vera*) 185
- I. BIČANIĆ: Hasonlóságok a 20. század két világválságának a jugoszláv gazdaságra gyakorolt hatásában (*Kovács András*) 213
- E. N. WHITE: A harmincas évek adósságválsága Latin-Amerikában — tanulságok a nyolcvanas évekre (*Pécsi Vera*) 235
- SH. PRAKASH: Az 1930-as évek válsága és az indiai agrárgazdaság 1947 előtt és után (*Kovács András*) 245
- R. STEMPOWSKI—H. SZLAJFER: Politikai válaszok a harmincas és a nyolcvanas évek gazdasági válságára Salvadorban (*Pécsi Vera*) 267
- BEREND T. IVÁN: A 20. század nagy gazdasági válságai a történelem folyamataiban (Hasonlóságok és különbségek az 1930-as és az 1970—1980-as évek között) 285

*Politikai válaszok a harmincas
és a nyolcvanas évek
gazdasági válságára Salvadorban**

I.

Salvador a harmincas évek Nagy Válsága előtt nem volt stagnáló társadalom, de politikai rendszerét nem lehetett liberálisnak tekinteni. A kávétermelés fél évszázados növekedése mély társadalmi változásokat idézett elő a földbérleti viszonyokban, a társadalmi szerkezetben, és megújította a világpiaci kapcsolatokat is. A 20. század elejére a legnagyobb kávétermelők és -exportőrök meghatározó szerepet játszottak a gazdaságban és a politikában: kezükben tartották az államot. Ez az állam sikeresen teljesítette kettős szerepét, egyszerre volt a gazdaság átformálásának eszköze és az uralkodó osztály érdekeinek védelmezője. Az exportgazdaság bővülése hozzájárult a parasztság gazdasági és politikai marginalizálódásához (a kávétermelés a közös földek terhére fejlődött), és elősegítette a mezőgazdasági tevékenységek, valamint a kisipar és a szolgáltatások párhuzamos fejlődését. Ez a fejlődés differenciáló tényező lett abban az értelemben, hogy az újonnan felemelkedő gazdasági csoportok politikai pozíciót kerestek meguknak a hatalmi szerkezetben. Ezeknek a csoportoknak szövetségeket kellett keresniük, és ezt a munkások és a kisvállalkozók körében találták meg. Sikertől ezeken kívül néhány közvéleményt formáló paraszti csoportot és helyi politikai vezetőt is megnyerniük. Míg a polgári politikai csoportosulások eredményesen támadhatták a politikai hatalom oligarchikus rendszerét és új hatalmi csoportosulást szándékoztak létrehozni, addig a kizsákmányolt osztályok még csak a szervezethez vezetői szintjét érték el. Az első kommunista csoportok a húszas évek közepén aktivizálódtak.

A gazdasági átalakulás folyamata a kialakulóban levő társadalmi erők számára kedvezőtlen körülmények között ment végbe. Fő gyengeségük abból származott, hogy az érdekeik politikai megfogalmazására egy kevésbé strukturált politikai rendszerben került sor. Európai értelemben vett politikai pártok gyakorlatilag nem léteztek, noha időnként felléptek bizonyos választási kampányszervezetek. A választási rendszert az uralkodó erők hatékonyan ellenőrizték és manipulálták. Az oligarchián belüli ellentéteket — afféle családi viszályként — államcsínyekkel oldották meg, és a paraszti tömegek időről időre fellázadtak a föld közös művelését felváltó magántulajdon rendszere ellen, amely a többséghez tartozókat a bérmunkás vagy az elszegényedett bérlő bizonytalan helyzetébe taszította.

A salvadori politikai rendszer intézményi fejletlensége mégis tartogatott lehetőséget az új erők számára. A felemelkedő polgári elit és a baloldali szervezetek (köztük a Kommunista

* R. Stemplowski—H. Szlajfer (Polska Akademia Nauk, Lengyelország): Political Responses to the Economic Crises in El Salvador: 1930 and 1980.

Párt) heterogén erőket tömörítettek, és az uralkodó osztályt mindnyájan gazdaságilag erősnek, de politikailag — miután a hatalmat hagyományosan birtokló családok szűk csoportjára támaszkodott — meddőnek tartották. A haladó erők dinamikus tényezőnek, és jobban szervezettnek bizonyultak. Az 1931-es választás igazolta is ezt, mivel az új erők jelöltje lett az elnök, és az 1932. januári helyi választások az oligarchiaellenes mozgalmak széles összefogásának sikerét hozták (beleértve a szakszervezetek, a Kommunista Párt és számos alkalmi politikai egyesülés sikerét). Ebből eredt a legjelentősebb konfrontáció. Ennek megértéséhez először a gazdaság változó trendjeit kell áttekintenünk.

A Nagy Válság közvetlen hatása a legtöbb exportáló gazdaságra egyforma volt: áresés a nemzetközi kávépiacon, az export csökkenő mértéke, az importképesség visszaesése, állandó költségvetési deficit, a kávétermelők bevételeinek szűkülése, az adósok (ismét csak a kávéültetvényesek) fizetéseképtelensége, a fizetési mérleg romlása, csökkenő bérek és fizetések (a költségvetésből finanszírozott bérek és fizetések felfüggesztése is előfordult), a valutaárfolyam romlása, munkanélküliség, a mezőgazdasági válság mellékhatásai (különös tekintettel az alsóbb osztályok életszínvonalára) stb. A válság összhatásában — a GDP reálértékében mérve — nem volt olyan súlyos, mint ahogy számos leírás érzékelteti. A nemzeti jövedelemre vonatkozó — és a későbbiekben tárgyalt — elemzésünkéből kitűnik, hogy a nélkülözés valóságos volt. A GDP nem csökkent a Latin-Amerikára egyébként jellemző drámai módon. Nyilvánvaló, hogy Salvador gazdaságilag kevésbé szenvedett, mint a két legsúlyosabban érintett latin-amerikai ország: Kuba és — főként — Chile.

A válság, amelyre minden fontosabb salvadori társadalmi csoport eltérően reagált, más folyamatokkal és fejleményekkel fonódott össze, s ezekkel szintén foglalkoznunk kell. A forrásanyagok azt sugallják, hogy Salvador esete sok vonatkozásban hasonlít azoknak a latin-amerikai országoknak az esetéhez, amelyekben a politikai és a gazdasági elit nagyon lassan ismerte fel a válság lényegét és szükségszerű következményeit.

A polgári erők számára az oligarchikus uralom gyengülése és saját gazdasági helyzetük romlása jelentették a válság közvetlen és leginkább szembeszökő hatásait. Az utóbbit elháríthatatlan tényként tekintették, az oligarchiáról pedig ugyanolyan képet alkottak, mint a polgársággal szemben álló erők. Ily módon kedvező alkalom kínálkozott arra, hogy politikailag kihasználják az uralkodó kisebbség zavarát, és olyan gazdasági lépéseket tegyenek, amelyek az új társadalmi erők politikai elképzeléseit gazdaságilag alátámasztják. A gazdasági válság ennek a folyamatnak az egyik tényezője volt.

A társadalmi piramis alján levő parasztság fokozatosan elszegényedett, és ezt a folyamatot a válság még csak felgyorsította. A parasztok a földtulajdon megváltozott rendszerében látták szerencsétlen helyzetük közvetlen okát. Noha ennek tudatában voltak, ellenségüknek mégsem a rendszert, hanem a helyi kávétermelőket, a helyi rendőröket vagy a közeli városok hivatalnokait tekintették. Az indián lakosság még élesebben állt szemben az uralkodó társadalmi rendszerrel. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Salvadorban a paraszti ellenállás hagyománya nemzedékről nemzedékre öröklődött. A válság hatására romló életkörülmények csak erősítették a forradalmi tendenciákat és a föld iránti igényt. A parasztok természetesen nem tudták anyagi feltételeik romlását gazdasági válságként megfogalmazni; kedvezőtlen helyzetük okozóinak a földesurakat és a hatalmi gépezetet tartották. Az 1930-ban megalakult Kommunista Párt a parasztok számára is érthetően fogalmazta meg a gazdasági bajok forrását. Az újonnan létrehozott Kommunista Párt a kapitalizmusról, az osztályokról, a kizsákmányolásról, az osztályharcról, az államról beszélt. A párt a legkü-

lönbözőbb rétegeket vonta soraiba: kézműveseket, munkásokat, kispolgárokat, jómódú családból származó diákokat, valamint parasztokat. (A salvadori parasztok között egyre több volt a félproletár.)

Az uralkodó oligarchiát ugyancsak fájdalmasan érintette a válság. Ennek a társadalmi csoportnak az egységét már meggyöngítette az újonnan feltűnő politikai erők tevékenysége. Az egyik irányzat az új polgári csoportok beolvasztását sürgette, a hatalom megosztása érdekében. Egy másik csoport viszont a korábbi út folytatására hajlott, és minden kísérletezést ellenzett. A súlyos gazdasági nehézségekkel szembesülő oligarchia politikailag még kevésbé volt nyitott, mint eddig, és az államapparátus köré csoportosulva védte érdekeit.

Az 1931 márciusa és 1932 márciusa közötti időszak döntővé vált. Az új politikai erők nevében megválasztott, a polgárságot és a népet képviselő *Arturo Araujo* által felállított kormány képtelen volt a politikai követelések kielégítésére; részben a hozzá nem értés, részben a gazdasági válság hatásai miatt. A hatalmi elit és a tömegek között teljes volt a szakadás. Újra kezdődtek a parasztság elleni elnyomó akciók, hogy fenntarthatassák a válság sújtotta lakosság feletti ellenőrzést. Ráadásul a győztes polgári tábor is megosztottá vált, és így a kormányzó csoport növekvő mértékben elszigetelődött a korábbi támogatóitól. Az új szövetség szétesésének egyik oka az volt, hogy az elnök elutasította a klasszikus válságellenes politikák alkalmazását. Azt a politikát utasította el ezzel Araujo, amelynek a megválasztását köszönhetette. A bankokat korlátozó intézkedéseket hozott, hogy megállítsa az arany kiáramlását az országból, a bankok viszont azzal válaszoltak, hogy nem adtak hitelt a kávétermelőknek. A termelőket hátrányosan érintették a nemzetközi kávépiac igen alacsony árai, továbbá, hogy nem rendelkeztek a munkaerő foglalkoztatásához szükséges pénzalapokkal. Sokan közülük ezért nem aratták le a kávé. Miután az export visszaesett, és a költségvetés sem kapta meg szokásos injekcióját, az állami bevételek oly mértékben csökkentek, hogy — az adósságszolgálat *de facto* felfüggesztése ellenére — a kormány nem tudta kifizetni az állami alkalmazottak fizetését. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó, hogy milyen hátrányos következményekkel jár a központi bank hiánya. A három magánbanké volt a bankjegykibocsátás joga, valamint a hitelezés monopóliuma. Ez a körülmény nem cáfolja meg azt a tényt, hogy a salvadori állam nem volt liberális elveken nyugvó alakulat. Amíg az állam az oligarchia által ellenőrzött családi vállalkozás részeként funkcionált, nem volt nehéz harmóniát teremteni a szervezetileg megosztott gazdasági rendszeren belül. A központi bank és a megfelelő szabályozás hiánya főleg azt a tényt bizonyítja, hogy az államnak még viszonylagos autonómiája sem volt. Pontosan azért volt szervezetileg fejletlen, mert teljesen alá volt rendelve egy kicsiny és meglehetősen egységes uralkodó elit érdekeinek. Ez a szervezeti fejletlenség csak akkor vált érezhetővé, amikor az új politikai csoportok sikerrel vetették fel a versenyt a hatalomért. Az állam gyengesége és a világgazdaság új fejleményeinek fel nem ismerése folytán az állam csak korlátozott mértékben nyújthatott lehetőséget a gazdasági válságból való kilábalásra.

Eddig még nem kínálkozott meggyőző magyarázat Araujo politikájára. Mindenesetre Araujót 1931 végén katonai államcsíny megbuktatta. Egyes vélemények szerint a puccsot az Araujo korábbi támogatóihoz közelálló civilek és katonák csoportja szervezte, hogy megóvja a régi és az új erők közötti eredetileg kialakult kompromisszumot. Ez a mentőakció — ha az volt egyáltalán — túl későn jött ahhoz, hogy hatékony lehessen. A parasztsággal és az oligarchiával egyaránt számolni kellett a salvadori politikai színtéren. A parasztok lázongtak, és az oligarchiák, a rendelkezésükre álló minden eszközt felhasználva, ennek meg-

felelően reagáltak. A tömegek fenyegető nyomására válaszolva a hatalmat az alelnök, *Maximiliano Hernández Martínez* tábornok szerezte meg. Így egy államcsínyben erősen érintett politikus és katona vezette az államgépezetet az oligarchia elleni lázadás szétzúzására. 1932 első heteiben, a hadsereg és a Nemzeti Gárda halálbrigádjai mintegy harmincezer parasztot öltek meg. Így egyrészt a strukturális reform társadalmi bázisa hatalmas fizikai és erkölcsi veszteségeket szenvedett, másrészt szétrombolták a széles tömegek és a baloldali politikai alapjait. (Beleértve a Kommunista Pártot, amely megkísérelte összehangolni a spontán érlelődő lázadás különböző központjait, és átvezetni a mozgalmat egy szervezett politikai felkelésbe.) Mindez jelentős hosszú távú következményekkel járt. Azonnali hatásként csökkent a tömegek gazdasági ellenállása, ami az uralkodó osztály szempontjából nem elhanyagolható tényező a gazdasági válság idején.

Az eseményeknek — amelyek az államcsínyben, Hernández Martínez hatalomátvételében és a lázadás elfojtásában érték el a tetőpontjukat — kétszempontból stratégiai a jelentőségük. Először is az oligarchia hosszú uralma meghozta a gyümölcsét: az államgépezetet — a politikai harcok és a gazdasági nehézségek ellenére — fel lehetett használni a régi rend megerősítésére. Másodszor: a kérdéses folyamat lehetővé tette az államapparátus kiemelkedését addigi alárendeltségéből. 1932-től fogva a gazdasági uralom és az állam vezetése közötti kapcsolat többé már nem volt olyan közvetlen és egyértelmű, mint a korábbi oligarchikus uralom idején.

Hernández Martínez kormánya az 1932 és 1935 közötti időszakban számos intézkedést hozott Salvador pénzügyi rendszerének fejlesztésére, és a néptömegek ellenőrzésére új eszközökkel látta el az államot. Ezek az intézkedések megszilárdították az uralkodó osztály — a földesurak, a bankárok, a nagykereskedők — gazdasági helyzetét, és kifejlesztették az állam önálló intézményi eszközeit a gazdaság irányítására és a belső biztonság megteremtésére.

A belső biztonság érdekében 12 törvényerejű rendeletet adtak ki, kihirdették a népi mozgalmak feletti ellenőrzés jogát, hatékonyabbá tették a személyazonosság megállapítását, az ellenzékinak alig minősíthető tevékenységekre is kiterjesztették a büntető törvénykönyvet, a bevándorlást nyíltan faji és baloldallelenez alapon korlátozták, megerősítették a Nemzeti Gárdát, a rögtönítélő bíróságok hatásköre azokra a polgári személyekre is vonatkozott, akiket lázadó vagy zendülő tevékenységekkel vádoltak, és az új szabályozás halálbüntetéssel sújtotta a kormány elleni szervezkedést.

A gazdaságra vonatkozóan, 24 törvényerejű rendeletet adtak ki. Létrehozták — többek között — a központi bankot, adósságmoratóriumot vezettek be, széleskörűen szabályozták a hitelezést és megszüntették a nemzeti valuta szabad átválthatóságát. Számos intézkedés azonban papíron maradt, így — az ígéretek ellenére — az állami földek egy részét nem osztották szét a föld nélküli parasztok között.

Salvador függött a külső piacoktól, a külföldi befolyás mégis meglehetősen korlátozott volt. A politika — Latin-Amerika más országaival összehasonlítva — nem volt különösebben nacionalista, illetőleg idegengyűlölő.

A salvadori államnak a gazdasági válság fékezésére irányuló teljesítményét sem aktívnak, sem passzívnak nem lehet minősíteni. A helyzet alakulását elsősorban az akut politikai konfliktus határozta meg. A válság kezdetén tapasztalt passzivitás hozzájárult a politikai viaszály erősödéséhez, a későbbi aktivitás pedig gazdaságilag a politikai győzteseket erősítette.

Leginkább a politikai konfliktus járult hozzá az állam intézményesülési és önnállósodási folyamatához, a világgazdasági válság viszont a politikai folyamatban a katalizátor szerepét

játszotta. Innen származnak az intézményesülés és az önnállósodás sajátos salvadori vonásai. Ami kezdetben a politikai problémákra adott politikai válasznak volt tekinthető, az később a gazdasági válságra adott politikai válasszá vált.

II.

Salvadort kétszeresen is érintette az 1979 és 1982 közötti világgazdasági válság, amelyet az úgynevezett olajválság előzött meg. A hagyományos exportcikkék ára és kereslete csökkent. (1974—1975-ben az export mennyiségi csökkenését részben még ellensúlyozta a salvadori kávé, gyapot és cukor árának emelkedése.) Ez a külső tényező azután fékezte a gazdasági növekedést. Ennek nyomán, mint a harmincas évek elején, most is kiéleződött a politikai válság:

Carlos Romero tábornok diktatúrájának válsága elmélyült, majd 1979. október 15-én a diktátor megbukott. 1980 januárjában az első junta benyújtotta lemondását. Tagjai között voltak az 1979 szeptemberében alakult *Foro Popular*ba tömörült reformirányzatú és baloldali csoportok képviselői. A második junta elsősorban a hadsereg jobbszárnyát és a kereszténydemokratákat képviselte. Hatalomra kerülésének pillanatától kezdve olyannyira elmélyült a gazdasági és politikai válság, hogy hamarosan polgárháborúra vezetett. Többé már elméletileg sem lehetett különbséget tenni politikai hatások és társadalmi-gazdasági okok között. A polgárháború felerősítette a gazdasági válságot. A válság pedig — miután újratermelte alapvető okait — táplálta a háborút, aminek a nyomán viszont a salvadori gazdaság még jobban dezorganizálódott, mint a hasonló gazdasági szerkezetű többi közép-amerikai ország gazdasága.

Ehhez hozzá kell tennünk, hogy már a polgárháború kitörése (1980) előtt sem volt biztató helyzet a GDP-t és a lakosság életszínvonalát illetően. A hetvenes évek első felében még viszonylag gyorsan nőtt a GDP, 1976-ban azonban már 1,8 százalékkal csökkent. 1977-ben ismét 10,3 százalékkal nőtt, majd 1978-ban és 1979-ben megint (5,9, illetve 1,6 százalékkal) csökkent. A hetvenes évek első felében még elég kiegyensúlyozott volt a növekedés, a hetvenes évek második felében azonban nyilvánvaló lett a gazdasági helyzet romlása. Mindez jelentősen fokozta a labilitást, amit a salvadori társadalmi feszültségek forrásainak fontos elemeként kell tekinteni. A minimális reálbér 1971 és 1979 közötti alakulásának adatai azt mutatják, hogy az 1971. évi reálbér szintjét a mezőgazdasági munkavállalók a hetvenes években később már nem érték el. A többi ágazatban (ipar, kereskedelem és szolgáltatások) a minimális reálbérek 1975 és 1976 között ugyan csökkentek, de 1979-ben mégis magasabbak voltak mint 1971-ben. (Más becslések szerint az ipari reálbérek az 1968-as szint alá esettek.) A hetvenes évek — különösen az évtized második fele — az infláció növekedésének időszaka volt: 1961 és 1970 között a fogyasztóiár-index évente átlagosan 0,7 százalékkal nőtt, de 1971 és 1975 között már évi 8,9 százalékkal, 1978-ban 13,2, 1979-ben pedig 15,9 százalékkal.

A hetvenes és a nyolcvanas évek válsága az országon belüli társadalmi, gazdasági és politikai tényezőkkel összekapcsolódva, a harmincas évekre emlékeztető körülményeket idéztek elő Salvadorban.

A külső tényezőnek — mind a gazdasági és politikai válság eredendő okának — a jelentősége nyilvánvaló. A salvadori gazdaság az 1950—1980-as időszakban elérte ugyan a diverzifikálódás bizonyos szintjét, és néhány iparágat kifejlesztettek, az ország függése mégis igen

erős maradt a hagyományos kávéexporttól és a mezőgazdaságtól. A mezőgazdasági ágazat részesedése a GDP előállításában 1960-ban 30,8 százalékot, 1978-ban 23,1 százalékot tett ki. Ugyanebben az időszakban a feldolgozó ipar részesedése csupán 3,3 százalékkal, 14,5-ről 17,8 százalékra nőtt. A leggyorsabban a terciárszektor teljesítménye növekedett. A kávé, a gyapot és a cukor részesedése a salvadori áru kivitel egészében jelentősen nőtt: 1970 és 1974 között 58,8 százalékkal, 1975 és 1979 között 70,3 százalékkal. A „külkereskedelelem-érzékenység” indexe (a külkereskedelmi áru forgalom értéke osztva a GDP-vel) 1960-ban 45,2, 1978-ban pedig 54,4 százalék volt. A belső piac (és kereslet) befolyásolására szolgáló politikával tehát aligha lehetett tompítani a világgazdasági válság negatív hatásait, s ebben is nyilvánvaló az analógia az 1930-as válsággal.

A jelenlegi válság megjelenési formáját meghatározó salvadori társadalom belső szerkezete azonban már bonyolultabb. A problémát nem lehet egyértelműen megmagyarázni például a mezőgazdasági vidékeknek a harmincas években tapasztalt polarizációja és a jelenlegi társadalmi és gazdasági differenciálódás közötti analógiákkal vagy az oligarchia és az állam gazdasági politikájára válaszoló népi tömegakciókkal.

Az ilyen analógiák, amelyek a salvadori társadalom „tradicionalizmusának” változatlan képére épülnek, figyelmen kívül hagyják a társadalmi folyamatok dinamikáját. A mostani válságra adott politikai válaszok olyan elemeket is magukba foglalnak, amelyek az 1930-as válság megoldásakor használt módszereket idézik fel. Ezért csak közvetett analógiákat kereshetünk a két válság között, ezek a történelmi kontinuitásra utalnak. Csak ebben a történelmi távlatban tudjuk feltárni például azt az összefüggést, amely a válságra adott sajátos mai választ megmagyarázza. Ez ugyanis nem a parasztok és a mezőgazdasági munkások spontán lázadása, hanem a szervezett társadalmi erők (az „állam” és az „ellenállam”) között folyó elhúzódo polgárháború.

Már korábban említettük, hogy az 1932-es események egyik következménye: az államapparátus viszonylagos politikai és gazdasági önállósodása. A következő évtizedekben azután ennek a jelenségnek a mellékhatása volt a politikai rendszer fokozatos „strukturálódása”. Egyes salvadori politológusok ebben az összefüggésben például három volt elnök — *Osorio, Remus és Rivera* — 1950 és 1967 közötti „méréselt gazdasági növekedését szorgalmazó katonai-polgári tekintélyuralmára”, valamint arra „a strukturális reformok felé hajló katonai-bürokratikus önkényuralomra” utalnak, amely egészen a hetvenes évek közepéig érvényesült. Az államapparátus önálló gazdasági és politikai tevékenysége ekkor volt a legfejlettebb. A valóságos eredményektől függetlenül az állam és a politikai rendszer szervezeti fejlődése szembetűnő. Az államapparátus gyors mennyiségi növekedését (1930-ban 6600, 1956-ban 30 000, 1979-ben 60 000 polgári alkalmazott, valamint 27 000 dolgozó az állami vezetés alatt álló közművekben) a hatvanas évek óta olyan politikai pártok fellépése kísérte, amelyek már többek voltak a puszt választási gépezetknél. (A Kommunista Párt már a harmincas évek óta tevékenykedett igen különböző hatékonysággal és intenzitással.) Az „állami pártok” (így nevezzük azokat a politikai szervezeteket, amelyek korábban az államapparátussal szimbiózisban működtek) elsősorban amorf baloldali csoportok, amelyek *José Napoleón Duarte* megerősödő kereszténydemokrata pártjával (PDC) találták magukat szemben.

1979-ig a politikai rendszer és az államszervezet fejlődése nem volt elegendő ahhoz, hogy a kormány átlépjen a helyi hatalmi bázissal bíró vidéki polgárság, valamint a mezőgazdaság, az ipari és a kereskedelmi oligarchia gazdasági érdekei által emelt korlátokon. Ha tett is

az állam erre kísérletet, az hamarosan kudarcra, politikai támogatóinak a vereségével végződött. Ez történt például 1976-ban, amikor a parlament *Arturo A. Molina* tábornok-elnök javaslatára törvényt fogadott el a korlátozott földreformról annak ellenére, hogy a magánvállalkozók Nemzeti Szövetsége (ANEP) ezt ellenezte. Az „agrárérdekek” képviselőinek hangos tiltakozását váltotta ki az a törekvés, hogy az ország mezőgazdasági területének néhány százalékán korlátozzák az oligarchia és a mezőgazdasági burzsoázia hatalmát. Egy rövid életű, az ANEP által politikailag ellenőrzött szélsőséges szervezet, a keleti területek Mezőgazdasági Frontja (FARO) fenyegetései és tüntetései következtében a parlament úgy döntött, hogy mérlegeli az ANEP álláspontját, és rövidesen el is törölte a néhány hónappal korábban hozott reformtörvényt. Ebben a nyílt összetűzésben tehát az „új erők”, a nem oligarchikus ipari és agrárburzsoázia engedményt tettek az uralkodó érdekcsoportoknak.

Ily módon a városi osztályok — köztük az ipari munkásság — politikai emancipációjának a folyamata, amely különösen az ötvenes évek végétől bontakozott ki, része lett annak a korszaknak, amely egyrészt az állam és a politikai rendszer legitimáló szerepe, másrészt az uralkodó csoportok alapvető gazdasági érdekei körül kialakult (az utóbbi ugyanis az államapparátus önállóságát is behatárolta).

Mindez főleg a vidék társadalmi viszonyaira volt jellemző. Az állam és a katonai bürokrácia reformista frakciói, szövetségben a középosztály egy részével és a városi polgárság egy szűk csoportjával, nem mutattak különösebb ellenállást a nem mezőgazdasági szektorok társadalmi viszonyainak modernizálásával szemben. Az 1950 és 1979 közötti engedmények — mint például a szakszervezetek létesítésének és a sztrájknak a joga, a munkatörvény, az általános biztosítás — nem csökkentették az oligarchiának a földtulajdonon, a mezőgazdasági termékek feldolgozásán és a külkereskedelmen alapuló gazdasági hatalmát. Ez az oka annak, hogy a mezőgazdaságban az 1932-ben helyreállított *status quo* fennmaradt. A tárgyalás és az alku lehetősége véget ért a kávé- és gyapotültetvények hatásán. Mindez annak ellenére történt, hogy a legnagyobb ültetvényesek (*Alvarez, De Sola, Duenas* vagy *Wright*) energikus, modern felfogású gyárosok és bankárok voltak, akik szorosan együttműködtek a külföldi tőkével, és méltányolták az olyan intézmények fontosságát, mint a munka törvénykönyve és a szakszervezetek. Mindez azonban csak a városokra volt érvényes. A nagy ültetvényesek a vidék számára csak annyi engedményt tettek, hogy támogatták az 1966-ban megalakult, a gazdag parasztokat tömörítő — a polgári életbe visszavonult biztonsági tiszték által irányított, csaknem vezetői feladatokat ellátó — nacionalista Demokratikus Szervezetet (ORDEN), és eltűrték a kormány és az amerikai érdekeltségek gyámkodásával létrehozott mérsékelt parasztszervezet a Salvadori Kommunális Unió (UCS) működését. (1979. október 15-e után ez a szervezet radikalizálódott, ezért számos vezetőjét és aktivistáját a hadsereg, illetőleg a jobboldali terrorista szervezetek emberei meggyilkolták.)

Az intézményi fejlődés, valamint a politikai rendszer „strukturálódása” feszült helyzetet teremtett azért, hogy csak bizonyos új városi társadalmi csoportok számára engedélyezte, hogy érdekeit kinyilvánítsák és képviseljék, ugyanekkor a lakosság nagy részét meggátolta ebben. Mindezt csak súlyosbították az előző húsz évben megváltozott birtokviszonyok, valamint a városi lakosság rendszerellenes hangulata, amelyek hozzájárultak a rendszerrel szemben álló mozgalmak és szervezetek társadalmi bázisának gyors növekedéséhez. E tendenciák másik következményeként azok a szakszervezetek és pártok is egyre inkább bekapcsolódtak az ellenzéki mozgalomba, amelyek eredetileg reformista tervek megvalósítására alakultak meg. Így például a PDC és az egyház segítségével a hatvanas években megalapított

Salvadori Parasztok Keresztény Szövetsége (FECCAS) 1977-ben részt vett a 45 évi szünet után ismét bekövetkezett földfoglalásban.

Latin-Amerikában a salvadori népsűrűség a legnagyobb: 1981-ben 1 négyzetkilométerre jutott 247 lakos. A lakosság több mint fele él vidéken. Ez egyben azt is jelzi, hogy aligha akadnak mezőgazdasági művelésre foglалható további területek. 1970-ben az ország 77,8 százaléka volt mezőgazdaságilag hasznosított terület. (Ugyanakkor Hondurasban 22 százalék, Nicaraguában 30,3 százalék és Costa Ricában 54 százalék.) Mindent figyelembe kell venni a parasztság proletarizálódásának és társadalmi helyzete marginalizálódásának drámaian gyors folyamatát vizsgálva.

Az utóbbi két évtizedben az exporttermékek elterjedése, valamint a földkoncentráció mutatójának növekedése (1970-ben 0,85) olyan szélsőséges társadalmi-gazdasági szerkezetet hoztak létre vidéken, amely igen közel áll a „tiszta” kapitalizmus modelljéhez. Az 1971 és 1975 közötti években a mezőgazdaságimunkás-családok a falusi lakosságon belüli részaránya 29 százalékról 41 százalékra nőtt. Ha ide számítjuk az egy hektárnál kisebb területen gazdálkodó családokat is (ezek jövedelmének 31 százaléka bérből származik), akkor az arány 75 százalékra ugrik. Ráadásul ezeknek a csoportoknak a számbeli növekedése a következő években sem lassult. (Tizennégy évvel korábban még csak a falusi lakosság 53,4 százalékát képviselték.) Azt is meg kell említeni, hogy a törpebirtokosoknak csak 25 százaléka volt az általa művelt földnek formálisan is tulajdonosa. Ennek a társadalmi csoportnak az ellenpólusát képező — a 10 hektárnál nagyobb mezőgazdasági területet birtokoló — családok aránya is csökkent 1971 és 1974 között: 5,2-ről 1,8 százalékra. Mégis: 202 család háromszor annyi földet birtokolt, mint a 132 000 törpebirtokos. A 10 hektár alatti birtokon gazdálkodók független parasztok és bérlők csoportja 1961-ben még a falusi lakosság 39 százalékát képviselte, 1975-re már csak mintegy 23 százalékát.

A parasztság felgyorsuló proletarizálódásának a következménye, hogy a többletmunka egy részét a városokba „száműzték”. A városba áramlás a városi népesség gyors (évi 3 százalékkal nagyobb) növekedésével járt, ami — a modern ipar munkaerőt megtakarító módszereivel együtt — hatalmas munkaerő-tartalékot hozott létre. A főleg nyomornegyedekben tengődők életszínvonala csak kevésbé tért el a mezőgazdasági munkásokétól vagy a törpebirtokosokétól.

A válság hatására a társadalmi marginalizálódás jelensége szörnyű méreteket öltött: a gazdaságilag aktív népességben belül a nyílt (főként városi) munkanélküliség aránya az 1975. évi 4 százalékról 1982-ig 38 százalékra nőtt. A munkanélküliség és a részleges foglalkoztatottság együttes mutatója ugyanebben az időszakban (gazdaság egészére vetítve) 42,5-ről 89,9 százalékra nőtt. A helyzetnek ebben az állandó romlásában a hosszú távú tendenciák, a polgárháború és a világgazdasági válság kumulált hatása mutatkozik meg. 1978 és 1981 között a beruházások 61,3 százalékkal csökkentek, a kávé termelése 20, a cukoré 36, a gyapoté pedig 40 százalékkal lett kevesebb. Ugyanebben az időszakban a magánszektor rendelkezésére álló likvid tőke kihasználása 87,7-ről (1978) 21,3 százalékra (1980) esett vissza.

A reformista *Juventud Militar* (Fiatal katonák) által 1979. október 15-én végrehajtott államcsíny nagyobb jelentőségű volt, mint az uralkodó osztályon belüli nézeteltéréseket lezáró szokásos katonai és politikai manővereké. Valamelyest leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy ez a hadsereg reformpárti szárnyának és az állami bürokráciának drámai kísérletét jelentette arra, hogy feladják a mezőgazdasági és exportöröligarchia érdekeivel azonosuló állam — Romero tábornok uralma alatt kierőszakolt — modelljét. A puccs célja az volt, hogy

megvédjék a kapitalista rendszer alapjait. A baloldal ugyanis, amely a hetvenes évek második felétől megerősödött, 1979-ben már ténylegesen fenyegette ezeket az alapokat. 1979-ben, amikor a gazdasági válság elmélyült, Romero tábornok diktatúrája pedig még elnyomóbb lett, a helyi oligarchia — a szomszédos Nicaraguában bekövetkezett sandinista győzelem ellenére — mereven elutasította a strukturális reformok bevezetését, és így egy kiszámíthatatlan hatású népi forradalom reális lehetőség lett, s nem csupán a népi szervezetek és a gerillák utopisztikus harci jelszava. Az 1932. évi helyzettől eltérően — az akkori események emléke ma is elevenen él a barikád mindkét oldalán — a baloldali ellenzék nemcsak szilárd társadalmi támogatást élvezett, de szervezeti fejlődése is olyan szintet ért el, ami példa nélküli a salvadori történelemben. Ezért nem lehetett az ellenzék egyetlen véres katonai és politikai művelettel megsemmisíteni, és megismételni az „1932-es modellt”.

Az első junta az egymást kölcsönösen kizáró politikai erők és irányzatok halmaza volt. A benne képviselt katonák között megtaláljuk a hagyományos „gorillákat”, az Amerika-barát modernizálókat és a reformista *Juventud Militar* támogatóit. Polgári tagjai főként azokat a politikai irányzatokat képviselték, amelyek — a kapitalizmus keretein belül — alapvető társadalmi-gazdasági reformok hívei, és a hadsereg, valamint a biztonsági erők önkényes cselekvéseinek megfékezését követelték. Az államcsíny után néhány héttel a mérsékeltek és a kemény vonal képviselői már egyaránt vezető szerepet játszottak a Fegyveres Erők Állandó Bizottságában (COPEFA), amely — a fegyveres erők egységének demonstrálására — a fiatal tisztek kezdeményezésére jött létre. A mérsékeltek és a kemény vonal hívei ugyanis egyaránt vonakodtak a baloldallal (a „szélsőségesekkel”) folytatandó párbeszédről. Ez a körülmény az említett bizottságot olyan eszközzé degradálta, amelynek egyedüli célja a hadsereg megtépázott tekintélyének a megőrzése. Következésképpen a reformisták fokozatosan kiszorultak belőle, és folytatódott a baloldal elleni terror.

A junta nem élvezte sem az oligarchia, sem pedig a baloldal többségének a támogatását. [A Kommunista Párt — amelyet a Nemzeti Demokratikus Unió (UDN) képviselt a juntában — kivételt jelentett, de azért partizáncsapatát is készenlétben tartotta.] Az oligarchia a junta programját — amely a földreformot, a bankok és a külkereskedelem államosítását, a hadsereg és a biztonsági erők megtisztítását ígerte — veszedelmesen forradalminak tartotta. A baloldal ugyanekkor kételkedett a program szavahihetőségében, mivel a hadsereg, a rendőrség és a biztonsági szervek nagyobb része vagy a „gorillák”, vagy a kommunista-ellenes és Amerika-barát modernizálók ellenőrzése alatt maradt. A nem kommunista baloldal egyetértett a Népi Forradalmi Blokk (BPR) álláspontjával, amely szerint az október 15-i államcsíny katasztrófát megelőző jellegű volt.

Saját cselekvésképtelensége, a COPEFA obstrukciója, a sztrájkoló munkások és parasztok elleni katonai és rendőri támadások az első juntát lemondásra kényszerítették. A radikális kereszténydemokraták, szociáldemokraták és kommunisták, akik tagjai voltak a juntának, túl derűlátóan ítélték meg a reformer fiatal tisztek képességeit. Ugyanígy ítélték meg annak az esélyét is, hogy szakadást tudnak előidézni az uralkodó osztályokon belül, és elnyerik a modern gondolkodású rétegek támogatását a reformprogramhoz, valamint a tömegszervezetekkel folytatandó párbeszédhez.

Az államcsíny következtében az oligarchia elvesztette a jogot arra, hogy egyedül képviselje az uralkodó osztályok érdekeit. Csökkent az oligarchia gazdasági hatalma is, ezért a következő években már a szélsőjobboldalt választotta szövetségeseül. Az uralkodó osztálynak a PDC jobbszárnya és a hadsereg Amerika-párti modernizálói által képviselt része mégsem

a baloldallal közös kísérleteket részesítette előnyben, hanem a reformoknak az elnyomással vegyített programját. A PDC által irányított és a latin-amerikai (főként venezuelai) kereszténydemokraták támogatta második, valamint az ezt követő junták hozzá is fogtak a program megvalósításához.

A reformok és az elnyomás együttes programja állandósította a társadalmi és politikai erők polarizálódását, s ezzel kirobbantotta a totális polgárháborút. A baloldal sztrájkokkal, fegyveres harccal és sorainak szorosabbra zárásával válaszolt erre a programra. 1980 első felében a politikai tömegszervezetek szintjén koordinációs szervezetet, a Tömegek Forradalmi Koordinációját (CRM) és egyidejűleg partizáncsoportokat hoztak létre. Megalakult az Egyesült Forradalmi Direktórium (DRU), amely később a Farbundo Marti Nemzeti Felszabadítási Fronttá alakult át. 1980 áprilisában kinevezték közös politikai képviselőjüket, a Demokratikus Forradalmi Frontot (FDR), vagyis az „ellenállam” megszervezte első intézményi formáját.

A másik oldal is megerősítette állásait. A korlátozott földreform és az államosítás a gyakorlatban nem bizonyult olyan hatékonynak, mint azt az oligarchia várta. Ez konszolidálta a PDC helyzetét az ipari burzsoázia, a középosztály és a gazdag parasztság körében. (Ebből a szempontból fontos — gazdaságilag pedig döntő — tényező volt a PDC-nek nyújtott amerikai támogatás.) Mindazonáltal a főként a Nemzeti Köztársasági Szövetség (ARENA) által képviselt szélsőjobboldal arra kényszerítette Duarte-t és a PDC-t, hogy ne a középosztály, hanem a jobboldal érdekeit képviselje („fordulat jobbra”). Ez az uralkodó osztály tekintélyes részét a döntő pillanatban erősítette meg, 1980 tavaszán és nyarán, amikor „a frontvonalakat meghúzták”. (Például 1980 júniusában a Salvadori Kisvállalkozók Nemzeti Szövetsége — FENAPES —, amely eddig az FDR tagja volt, elhagyta ezt a szervezetet, és csatlakozott a jobboldali Termelő Szövetséghez — AP.) Így az oligarchia megakadályozta a forradalom „nicaraguai modelljének” megismétlődését, és megszerezte a polgárság és a középosztály nagy részének támogatását. Salvadorban a baloldal nem egyetlen Somozával áll szemben.

III.

Azt jelenti-e mindez, hogy 1932 megismétlődése várható? Annyiban igen, hogy az uralkodó osztály, ha reális és közvetlen veszélyt lát, akkor hatékonyan képes érvényesíteni az érdekeit. Ezt az állítást annyiban mégis módosítani kell, hogy ez az osztály már nem olyan egységes, mint korábban, és így egymástól eltérő válaszokat adhat a fenyegetésre, attól függően, hogy melyik csoport kerül fölénybe az osztályon belüli rivalizálás során. Állandóan különböző osztályszövetségek alakulnak. Bizonyos mértékig olyan folyamatnak lehetünk a tanúi, amelyben a középosztály vagy annak egyes belső rétegei olyasmit érnek el, amit öt évtizeddel ezelőtt az akkor megerősödő erők képtelenek voltak elérni.

Alapjában nem az uralkodó osztály (az oligarchia) és szövetségesei, hanem ellenfeleik politikai, szervezeti és katonai ereje változott meg. Az egymással szemben állók nem homogének hanem nagyon is heterogének. Van aki Duarte-ra szavaz, más pedig a partizánokhoz csatlakozik. A döntő tényező azonban a jelenlegi állammal szembeni radikális alternatíva növekvő ereje. Az „ellenállam” és társadalmi bázisa szempontjából a salvadori politikai és gazdasági rendszer valójában megreformálhatatlannak tűnik. A radikális alternatíva forradalmi jellegű, de a mozgalom minősége az 1932-es spontán lázadás megismétlődését igen valószínűtlenné teszi.

Hogy az 1932. évihez hasonló vérengzés ma valószínűtlen-e az más kérdés. A külső tényező kétségtelenül egészen más, és sokkal fontosabb szerepet játszik, mint 1932-ben. Ez a főleg politikai természetű külső tényező ma az Egyesült Államok. Ennek az országnak a magatartása kulcsszerepet játszik a salvadori osztályellentétek megoldásában.

A világgazdasági válság, amelyik a külső tényező másik eleme, ma hasonló szerepet játszik, mint a harmincas években, mert kiváltja és felerősíti a belpolitikai válságot. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a gazdasági tényezőt nem szabad csupán a világgazdasági válság hatásaira korlátozni. A perifériális kapitalizmus strukturális gazdasági válsága az, ami Salvadorban a helyzetet oly bonyolulttá teszi, és a gazdasági válságra adott minden egyes válasz politikai természetű, tehát szükségképpen a rendszertől függ.

A válaszok révén kibontakozó folyamatok egyik döntő eleme a harmincas és a nyolcvanas években egyaránt fellelhető: az állam növekvő önállósulási törekvése. A harmincas években azt láttuk, hogy egy társadalmi osztály különböző csoportjai a hatalomért, egy másik társadalmi osztály pedig a földért harcolt. A nyolcvanas években viszont minden társadalmi erő az állam feletti ellenőrzést kívánja megszerezni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek

- Anderson, T. P. [1971]:* Matanza: El Salvador's Communist Revolt in 1932. Lincoln.
- Armstrong, R. — Shenk J. [1982]:* El Salvador: The Face of Revolution. Boston.
- Baloyra, E. [1982]:* El Salvador in Transition, Chapel Hill.
- Browing, D. [1971]:* El Salvador: Landscape and Society. London.
- Colindres, E. [1977]:* Fundamentos económicos de la burguesia salvadoreña. San Salvador.
- Dada, Hirezi [1978]:* La economía de El Salvador y la integración centroamericana, 1945—1960. San Salvador.
- Dalton, R. [1972]:* Miguel Mármol: los sucesos de 1932 en El Salvador. San José.
- Guerra, T. [1979]:* Octubre sangriento. San José.
- Guidos, Véjar R. [1980]:* El ascenso del militarismo en El Salvador. San Salvador.
- Masferrer A. [1918]:* Obras t.1: La doctrina del minimum vital. San Salvador, 1971, Obras Escogidas. Selección y Prólogo de la Dra. Matilda, Elene López, San Salvador.
- Menjívar, R. [1977]:* Crisis del desarrollismo. Caso El Salvador, San José, 1979. Formación y lucha del proletariado industrial salvadoreño, San Salvador.
- Montes, S. [1979]:* Estudio sobre estratificación social en El Salvador. Universidad Centroamericana „José Simeon Canas”, San Salvador.
- Montgomery, T. S. [1982]:* Revolution in El Salvador: Origins and Evolution, Roulter (Colorado).
- North, L. [1981]:* Bitter Grounds: Roots of Revolt in El Salvador. Toronto.
- Revolution . . . [1983]:* Revolution in Central America. Boulder (Colorado).
- Schlesinger, A. [1932]:* La verdad sobre el comunismo. Ciudad de Guatemala.
- White, A. [1973]:* El Salvador. London.

Bulmer—Thomas, V. [1983]: Central American Economic Development Over the Long Run: Central America since 1920. *Journal of Latin-American Studies*, XV. Part 2, 269—294. old.

Burke, M. [1976]: El sistema de plantación y la proletarización del trabajo agrícola en El Salvador. *Estudios Centroamericanos* XXXI, 473, 473—486. old.

Colindres, E. [1976]: La tendencia de la tierra en El Salvador. *Estudios Centroamericanos* XXXVI, 1097—1108. old.

C.U.D.I. [1981]: El Salvador: balance económico de 1981. *Estudios Centroamericanos* XXXVI, 1097—1108. old.

Deere, C. D. [1984]: Agrarian Reform as Revolution and Counterrevolution: Nicaragua and El Salvador. A *R. Rubach* és *P. Flynn* által kiadott *The Politics of Intervention: The United States in Central America*. New York, 163—188. old.

Díaz—Alejandro, C. [1980]: A Merica Latina em depressão: 1929/39. *Penquisa e Planejamento Economico* X, 1. 351—381. old. 1983. Stories of the 1930s for the 1980s. A *P. Asre Armella* és *társai* által kiadott *Financial Policies and the World Capital Market: The Problem of Latin-American Countries*. Chicago and London, 5—35. old.

Grieb, K. [1971]: The United States and the Rise of General maximaliano Hernández Martínez. *Journal of Latin-American Studies*, III. Part 2.

Guidos Véjar, R. [1979]: La crisis política en El Salvador 1976—1979. *Estudios Centroamericanos* XXXVI., 507—526. old.

I.D.B. [1981]: Economic and Social Progress in Latin-America: 1980—1981 Report. Washington D.C.

I.I.E. [1982]: Evaluación económica de las reformas. *Estudios Centroamericanos*, XXXVII, 507—539. old.

Kindleberger, Ch. P. [1984]: The 1929 World Depression in Latin-America — from the Outside. A *R. Thorp* kiadásában megjelent *Latin-America in the 1930s. The Role of the Periphery in World Crisis*. Oxford, 315—329. old.

Lindo, H. [1982]: La económica en época de guerra. *Estudios Centroamericanos*, XXXVII., 493—506. old.

Lopez Vallecillos, I. [1979]: Fuenzas sociales y cambio social en El Salvador. *Estudios Centroamericanos*, XXXIV., 557—590. old. [1981] *Trayectoria y crisis del Estado salvadorano (1918—1981)*. *Estudios Centroamericanos*, XXXVI., 499—528. old.

Mariscal, N. [1978]: Militares y reformismo en El Salvador. *Estudios Centroamericanos*, XXXIII., 9—29. old. [1979] *Regimenes políticos en El Salvador*. *Estudios Centroamericanos*, XXXIV., 139—152. old.

Marroquin, A. D. [1977]: Estudios sobre la crisis de los años treinta en El Salvador. A *P. Gonzales Casanova* kiadásában megjelent *América Latina en los años treintea*. Mexico, 113—190. old.

Martin-Baró, I. [1982]: El llamado de la extrema derecha. *Estudios Centroamericanos*, XXXVII., 453—466. old.

Montes, S. [1981]: Los sectores medios en El Salvador: historia y perspectivas. *Estudios Centroamericanos*, XXXVI., 753—772. old.

Montoya, A. [1982]: Imposibilidad de reproducción material de la fuerza de trabajo. *Estudios Centroamericanos*, XXXVI., 781—790. old.

Mooney, J. P. [1984]: Was it a Worsening of Economic and Social Conditions that brought Violence and Civil War to El Salvador? *Inter-American Economic Affairs*, XXXVIII., 2.

Movimiento . . . [1980]: El movimiento obrero en El Salvador. ALAI, IV. 27.

Ruiz, S. [1976]: La modernización agrícola en El Salvador. *Estudios Centroamericanos*, XXXI., 153—166. old.

Simon, L.—Stephens, J. C. [1981]: Reforma agraria en El Salvador (1980—1981): su impacto en la sociedad salvadoreña. *Estudios Centroamericanos*, XXXVI., 173—180. old.

Sistema . . . [1982]: Sistema financiero salvadoreño: nacionalización y credito. ALAI (2. epoca), V.5.

Stemplowski, R. [1983]: Salvador 1932: kryzys, rebelia, terror. Megjelent a T. Lepkowski (szerk.): *Zamachy stanu, przewroty, rewolucje*. *America Lacinska XX w.* Varsó, 59—71. old.

Tres . . . [1981]: Tres momentos de la coyuntura salvadoreña (X 1979—I 1981). ALAI, V 19, 20, 21.

FÜGGELEK

1. táblázat

Az egy főre jutó GDP 1920 és 1982 között
(1950-es USA-dollár)

Év	Egy főre jutó GDP	Év	Egy főre jutó GDP
1920	110	1959	192
1929	128	1969	256
1939	128	1979	289
1949	185	1982	196

Forrás: Bulmer—Thomas [1983], 276. old.

2. táblázat

A GNP növekedési rátája 1920—1939, valamint 1954—1982 között*

Időszak	Százalék	Időszak	Százalék
1920—1924	4,3	1955—1959	3,2
1925—1929	2,6	1960—1964	7,2
1930—1934	—0,7	1965—1969	4,7
1935—1939	3,3	1970—1974	4,9
		1975—1979	3,5
		1980—1982	—8,1

Forrás: Bulmer—Thomas [1983], 272. old.

* 1950-es árakon, a növekedés éves értékeinek mértani átlagai.

3. táblázat
A lakosság szerkezete 1930-ban és a hetvenes évek közepén

(Százalék)

Megnevezés	1930	Hetvenes évek közepe
Lakosság (fő)	1,4 millió	4,0 millió
Férfi	48,6	49,6
Nő	51,4	50,4
Városi	20,0	40,0
Falusi	80,0	60,0
Indiánok	25,0	4,0
Meszticek	70,0	—
Fehérek	5,0	96,0
Osztályok		
— felső	0,2	2,0
— közép	4,4	8,0
— alsó	95,4	90,0
Vagyonosok	8,2	5,7

Forrás: Az 1930-ra vonatkozó adatok Marroquin könyvének 115. oldaláról, a hetvenes évek végének adatai a „Statistical Abstract of Latin America 1972” c. műből származnak.

4. táblázat
Kávéexport
(1922—1935)

Év	Mennyiség (tonna)	Érték (1000 dollár)	1 quintal átlagára 1925=100	Az export részaránya a teljes termelésből (%)
1922	43 079	28 574	70	88
1923	41 994	29 837	75	86
1924	48 809	45 438	98	93
1925	32 064	30 365	100	90
1926	50 626	46 720	97	95
1927	36 203	25 237	74	89
1928	53 109	45 428	90	93
1929*	46 783	34 090	77	93
1930	58 621	23 914	42	88
1931	54 631	21 695	42	96
1932	39 655	12 867	34	93
1933	56 189	19 513	37	96
1934	49 866	22 824	48	95
1935	50 067	24 228	51	89

Forrás: Guidos Véjar [1980], 102. oldalon közzétett adataiból számítva és becslülve (E. Richter egyik munkája alapján).

* Az export fő irányai 1929-ben: Németország — 33,9%, USA — 17,8%, Hollandia — 10,3%.

5. táblázat
Az egy főre jutó földterület
(1930—1980)

Év	Hektár	Év	Hektár
1930	0,587	1965	0,706
1945	0,824	1970	0,663
1950	0,961	1975	0,553
1960	0,928	1980	0,558

Forrás: Bulmer—Thomas [1983], 290. old.

6. táblázat
A kávé, a cukor és a gyapot termelése
(1978—1982)

(Millió q)

Megnevezés	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82*
Kávé	4,5	4,2	3,6	2,8
Cukor	6,0	3,9	3,8	3,0
Gyapot**	6,0	5,4	3,6	2,7

Forrás: Camara de Comercio e Industria de El Salvador, "La realidad económica nacional de 1979 a 1981, y sus proyecciones para el año 1982". Estudios Centroamericanos XXXVII (399:400) 128. old.

* Becsült adatok.

** Minden fajta.

7. táblázat
Az egy főre jutó jövedelem megoszlása 1977-ben

Havi jövedelem (colon)	A családok száma	A személyek száma	Százalék
0,00 — 50,57	399 057	2 486 443	57,9
50,58 — 85,00	159 485	801 701	18,7
85,01 — 195,00	167 575	754 117	17,6
195,01 — 297,00	39 986	144 626	3,4
297,01 — 593,33	23 910	78 011	1,8
593,34 és több	8 193	24 023	0,6

Forrás: I. Martín—Baro: „Aspiraciones del pequeño burgués salvadoreño”. Estudios Centroamericanos, XXXVI (394), 780. old.

Megjegyzés: Havi átlagos jövedelem = 125.

8. táblázat
Foglalkoztatás, munkanélküliség és részleges foglalkoztatottság

Év	Gazdaságilag aktív népesség (fő)	Munkanélküliek		Teljes időben foglalkoztatottak	Részidőben
		összesen	az aktív népesség százalékában		
1930	.	.	.	.	.
1973	1 191 000	66 000	5,5	757 850	366 750
1974	1 230 000	58 000	4,7	745 792	426 608
1975	1 270 000	50 000	3,9	729 860	490 440
1976	1 313 000	50 000	3,8	707 480	555 720
1977	1 357 000	49 000	3,6	734 800	572 900
1978	1 403 000	51 000	3,6	653 540	698 960
1979	1 451 000	115 000	7,9	647 960	688 040
1980	1 500 000	293 000	19,5	379 700	827 300
1981	1 550 000	458 000	29,5	264 700	827 300*
1982	1 597 000	609 501	38,1	160 960	827 300*

Forrás: A. Montoya: [1982], 789. old.

* Nincs információ, ezért elfogadjuk az 1980-as szintet.

9. táblázat
A mezőgazdasági GDP szerkezete
(1966—1974)

Év	Hagyományos exporttermékek				Belső fogyasztási termékek				Mező- gazdasági GDP
	kávé	gyapot	cukor	együtt	gabona	szarvas- marha	egyéb	együtt	
1966	38,8	7,3	3,2	49,3	11,9	13,6	25,2	50,7	100,0
1968	36,4	7,0	3,5	46,9	15,4	14,8	22,9	53,1	100,0
1970	40,8	7,9	2,9	51,6	14,5	13,1	20,8	48,4	100,0
1972	37,3	11,3	4,5	53,4	9,7	14,0	22,9	46,6	100,0
1974	41,4	9,4	4,9	55,7	13,5	12,3	18,5	44,3	100,0

Forrás: S. Ruiz [1976], 159. old.

10. táblázat
A vidéki lakosság szerkezetének változásai
(1961—1975)

Birtoknagyság (ha)	1961*		1971*		1975**	
	létszám	%	létszám	%	létszám	%
Földnélküli	30 471	11,8	112 108	29,1	166 922	40,9
1-nél kevesebb	107 054	41,6	132 907	34,6	138 838	34,1
1 — 1,99	48 501	18,8	59 842	15,6	62 385	15,3
2 — 4,99	37 743	14,7	44 002	11,4	24 400	6,0
5 — 9,99	14 001	5,5	15 730	4,1	7 545	1,9
több mint 10	19 597	7,6	19 951	5,2	7 297	1,8
Összesen	257 347	100,0	384 540	100,0	407 387	100,0

Forrás: M. Burke [1976], 476. old.

* Alapegység: mezőgazdasági birtok.

** Alapegység: háztartás.